

YOK

GEÇ OSMANLI VE

EDİLEN

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE

MEDE

GAYRİMÜSLİM VARLIĞI

ENİYET

HRANT DİNK VAKFI
HRANT DINK FOUNDATION
ՀՐԱՆԿ ՏԻՆԶ ՀԻՄՆԱԴԳ

YOK EDİLEN MEDENİYET:
GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET
DÖNEMLERİNDE GAYRİMÜSLİM VARLIĞI
Konferans Tebliğleri
Kasım 2015

YOK EDİLEN MEDENİYET: GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET
DÖNEMLERİNDE GAYRİMÜSLİM VARLIĞI

Bu kitap, 20-21 Kasım 2015'te Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan 'Yok Edilen Medeniyet: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Gayrimüslim Varlığı' başlıklı konferansta sunulan tebliğleri içermektedir. Konferans, Hrant Dink Vakfı tarafından, Boğaziçi, İstanbul Bilgi ve Sabancı üniversitelerinin işbirliği ve Chrest Vakfı, Fransa Büyükelçiliği, Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği ve İstanbul Politikalar Merkezi'nin desteğiyle düzenlenmiştir.

ISBN 978-605-67106-3-6

EDİTÖR

Ararat Şekeryan, Nvart Taşçı

ÇEVİRİ

Renan Akman, Cansen Mavituna, Altuğ Yılmaz

REDAKSİYON

Nvart Taşçı

YAYIN KOORDİNASYON

Karun Özçelik

KİTAP TASARIMI VE TASARIM DANIŞMANLIĞI

BEK Tasarım ve Danışmanlık

TASARIM UYGULAMA

Leda Mermer

BASKI

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3

34408 Kâğıthane / İstanbul

T: 0212 294 10 00

sertifika no: 12055

İSTANBUL, KASIM 2017

© Hrant Dink Vakfı Yayınları

Anarad Hıgutyun Binası

Papa Roncalli Sok. No: 128

Harbiye 34373 Şişli / İstanbul

T: 0212 240 33 61-62 | F: 0212 240 33 94

info@hrantdink.org | www.hrantdink.org

YOK

GEÇ OSMANLI VE

EDİLEN

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE

MEDE—

GAYRİMÜSLİM VARLIĞI

NIYET

HRANT DİNK VAKFI

HRANT DİNK'İN, 19 OCAK 2007'DE, GAZETESİ AGOS'UN ÖNÜNDE
ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRA, BENZER ACILARIN YENİDEN
YAŞANMAMASI İÇİN; ONUN DAHA ADİL VE ÖZGÜR BİR DÜNYAYA
YÖNELİK HAYALLERİNİ, DİLİNİ VE YÜREĞİNİ YAŞATMAK AMACIYLA
KURULDU. ETNİK, DİNİ, KÜLTÜREL VE CİNSEL TÜM FARKLILIKLARIYLA
HERKES İÇİN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI TALEBİ, VAKFIN
TEMEL İLKESİDİR.

VAKIF, İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ALABİLDİĞİNE KULLANILDIĞI,
TÜM FARKLILIKLARIN TEŞVİK EDİLİP YAŞANDIĞI, YAŞATILDIĞI VE
ÇOĞALTILDIĞI, GEÇMİŞE VE GÜNÜMÜZE BAKIŞIMIZDA VİCDANIN AĞIR
BASTIĞI BİR TÜRKİYE VE DÜNYA İÇİN ÇALIŞIR. HRANT DİNK VAKFI
OLARAK 'UĞRUNA YAŞANASI DAVAMIZ', DİYALOG, BARIŞ, EMPATİ
KÜLTÜRÜNÜN HÂKİM OLDUĞU BİR GELECEKTİR.

AÇILIŞ	<p>RAKEL DİNK Karşılama Konuşması 9</p> <p>GÜLAY BARBAROSOĞLU, NİHAT BERKER, MEHMET DURMAN Açılış Konuşmaları 11, 12, 13</p>
I. BÖLÜM İŞGÜCÜ HAREKETLERİ VE İKTİSADÎ FAALİYET	<p>JELLE VERHEIJ 1890'larda Taşradan İstanbul'a Ermeni Göçü: Göçmen Profili 18</p>
II. BÖLÜM BELİRLİ BÖLGELER VE GRUPLAR (I)	<p>ZEYNEP KEZER Dağılıp Gitmiş Bir Coğrafya: Harput ve Altınova'da Endüstriyel ve Tarımsal Örüntülerde 1915 Sonrası Değişimler 33</p> <p>ELÇİN MACAR Kilikya Ermeni Katolikosluğu'nun Adana-Kozan'da (Sis) El Konan Mülkleri 44</p> <p>CAROLINE MESROBIAN HICKMAN 1875-1925 Afyonkarahisar Osmanlı Ermeni Ekonomisine Bakışlar 60</p>
III. BÖLÜM BELİRLİ BÖLGELER VE GRUPLAR (II)	<p>GIORDANO ALTAROZZI - IULIA ALEXANDRA OPREA Anlatılmamış Hikâyeler: Türkiye'nin Son Levantenlerin Toplumsal ve Dinî Yaşamı 88</p> <p>DIMITRIS STAMATOPOULOS Hayatta Kalma Stratejileri: Avukat Vladimir Mirmiroğlu ve İşgal İstanbul'unda Rum Burjuvazisi (1919-1922) 104</p>
IV. BÖLÜM KİŞİSEL HİKÂYELER VE AİLE HİKÂYELERİ	<p>OYA GÖZEL DURMAZ Tehcirde Ermeni Bir Tüccarın Hikâyesi: Maruke İpranosyan 114</p>
	<p>JONATHAN CONLIN Gülbenkyan Ailesi ve Osmanlı / Türk Ekonomisinin Gelişimi (1880-1930) 126</p>

V. BÖLÜM HUKUKÎ VE DİNÎ BASKI	MEHMET POLATEL Ermenilerin El Koyulan Mallarının İadesine İlişkin Tartışmalar ve Düzenlemeler (1908-1912) 144
	HILMAR KAISER Savaş Zamanında İktidar Partisinin ve Militanlarının Finansmanı: 1915 Kemah Katliamları 153
	ANUSH HOVHANNİSYAN Ermeni Mallarını Transfer Mekanizması Olarak Zorla Müslümanlaştırma: Aşağıdan Tarih 167
	HAMİT BOZARSLAN Soykırım ve Ekonomi: Ermeni ve Yahudi Soykırımları Üzerine Bir Değerlendirme 178
VI. BÖLÜM TALANDAN SONRA	ÜMİT KURT Birinci Cihan Harbi Sonrası Ermeni Mallarının İadesi: Cebel-i Bereket Örneği 202
	ELLINOR MORACK “Aşlına Bakılırsa, Sahipsiz Kalmış Durumda”: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “Terk Edilmiş Mülk Kanunu” Görüşmelerinde Metin ve Altmetin (1921-1922) 215
	EMRE ELDEM Mardin’de Emval-i Metruke’nin Dağıtılması: Ulus Sesi Gazetesi Üzerinden Bir Okuma 226
	OKTAY İNCE Sinan Köyü Toprak Mücadelesi: Ermeni Ferağı ve Cumhuriyet’in Feodalitesi 239
	NEVZAT ONARAN Mülkiyetin Türkleştirilmesi ve İade ya da Tazmin 249
VII. BÖLÜM KÜLTÜREL KAYIPLAR	ÜMİT ESER “Bizce Hiçbir Kıymeti Olmadığı Anlaşılan Eşyanın”: Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Kilise Mülkü Anlaşmazlığı, (1922-1945) 263
	FRANCESCA PENONI Yirminci Yüzyıl Başında Kayseri ve Çevresinde Ermeni Dinî Mimarisinin Yıkımı 276
	FIRAT GÜLLÜ Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Ermenilerin Türkçe Tiyatro Faaliyetlerinden Tasfiyesi 289

KARŞILAMA KONUŞMASI

RAKEL DİNK

Hoş geldiniz...

Tam 10 yıl önce, 2005'te, İstanbul'da, tarihe "Ermeni Konferansı" adıyla geçen "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" adlı konferans yapıldı. Türkiye'nin üç büyük üniversitesi: Boğaziçi, Bilgi ve Sabancı üniversiteleri Türkiye demokrasi tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılacak bu konferansın düzenleyici kurumları oldular.

Kolay olmadı. Kurumlar, dönemin rektörleri ve organizasyonda görev alanlar Türkiye'yi sırtından hançerlemeye varacak ithamlarla karşılaştılar. Bedeller ödendi. Ama onlar bugünün yolunu açtılar.

Bugün, o konferanstan 10 yıl sonra, Ermeni Soykırımı'nın 100. yılında yine bu üç üniversitenin işbirliğiyle buradayız. Akademik tartışmaların özgürlük alanlarını korumadaki kararlı duruşları ve bu konferansın organizasyonunda verdikleri her türlü destek için Hrant Dink Vakfı adına, Boğaziçi, Bilgi ve Sabancı üniversitelerine ve katkı sunan tüm dostlara tek tek içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu iki gün boyunca; Türkiye ve dünyadan pek çok akademisyenin katılımıyla, uluslaşma sürecinde uygulanan imha ve Türkleştirme politikalarıyla tasfiye edilen gayrimüslim varlığının tarihinin, yok olan beşeri sermayenin toplumsal ve ekonomik sonuçlarının tartışılmasını amaçlıyoruz.

Mal canın yongasıdır derler ya, doğrudur ama can olmadan da o mal ne işe yarar? Gelişip güzelleşebilir mi? Yaşadıklarımız bize bunu kanıtıyor. İnsan kaynağını, zanaatkârını, yazarını, çizerini, aydınlarını kaybetmiş bir toplumda mal ne kadar gelişir ve serpilir ki? Peki bunca insanın, canın yok oluşunun ardından malın ne önemi var denmez mi? Evet denir denmesine de acaba o medeniyetin, kültürün, zenginliğin ve varlığın el değiştirmesi planının son amacı değil mi?

Ben şahsen kavminin kayıpları için her gün ağıt yaksam azdır. Bu hem Ermenilerin kaybı, hem insanlığın büyük kaybı. Farkındaysanız türkülerimizin yüzde 95'i ağıt gibidirler. Zabel Yesayan, 1909 Adana Katliamı'ndan sonra yazdığı *Yıkıntılar Arasında* adlı kitabında o cehennem günlerinde yaşananların karanlık ve gerçek derinliğini tam olarak kavramamızın imkânsız olduğunu anlatır. Belki de en çok ağıtlarda yaklaşıyoruz o derinliğe. Artık türkülerde Adana'yı, Bingöl'ü, Van'ı gezebiliyor ve daha nerelerin güzelliklerinin özlemi ve yok edilmiş medeniyetin acısını yaşayabiliyor ve hissedebiliyoruz.

İki senedir, Hrant Dink Vakfı'nda, bir grup genç Türkiye'deki gayrimüslim varlıktan geri kalanları arıyor; binlerce kilisenin, okulun, sinagogun envanterini çıkarıyor, yok edilen bir medeniyetin izlerini sürüyor. Araştırmanın en önemli kaynaklarının başında define avcılarının internet siteleri geliyor. Hrant'ın dediği gibi, "Yerin altında Ermeni definesi arayanlar, yerin üstündeki Ermeni definesinin ne kadar farkında oldular? Yaşanmışlıklar hiç de farkında olmadıklarını gösteriyor."¹

Yüz yıl önce bereketli topraklar olan Anadolu bugün niçin çorak bir çöle dönüştü? İpek yolunun can damarı, medeniyetler beşiği Güneydoğu bugün niçin üzerinde ot bitmez, kervan geçmez hale geldi?

Peki, bugün, yaklaşık bir yüz yıl sonra ve etrafımızda bunca taze acı yaşanmaktayken, yüzbinlerce insan yine evlerinden yurtlarından edilmekte ve bizler masum bebelerin vahşice ölümlerine tanıklık ederken, medeniyetler çatışması başka bir şekilde alevlenmişken, biz neden hâlâ geçmişini konuşmakta ısrar ediyoruz? Yüz yıl önce yok edilen bir medeniyeti konuşmayı neden bu kadar önemsiyoruz?

"Biz ülke olarak daha önce bizim dışımızda bu konularda yapılan tartışmaların dışında kalmış olabiliriz ama insanoğlu bu tartışmaları zamanında layıkıyla yaptı ve sonuçta da şu evrensel düsturu geliştirdi: 'Unutma ve unutturma ki, bir daha yaşamayasın.' [...] Ve bugün hâlâ unutmayı savunanlar, aslında sadece geçmişten değil gelecekte korkanlardır. Unutulmamış geçmiş, geleceğin de teminatıdır."²

Sözün özü; yüz yıl önce, hep birlikte yaşadığımız bu topraklarda, kadim bir medeniyet tarumar edildi... Bugün de kadim kültürler yok edilmek isteniyor.

Burada bulunmamızın amacı, doğru soruları sormak. Geçmişte olanları doğru aktarırsak ancak bugün olanları ve ardındaki gerçekleri tüm çıplaklığıyla görebiliriz; ve işte o zaman tüm bu kötülükleri engellebilir ve "Bir daha asla!" diyebiliriz.

Bugün burada deşeceğimiz geçmiş, aslında gözlerimizin önündeki perdenin biraz daha aralanmasını sağlayacaktır.

Sözlerimi, şu anda yaşamakta olduğumuz kirli savaşta evinden, yurdundan edilen ve yaşamlarını kaybeden insanları hatırlayarak bitirmek istiyorum. Geçen yüz yılda maalesef beceremedik... Farklılıklarımızı kabul ederek bir arada yaşamayı başarabildiğimiz bir yüzyıl olması dileğiyle...

¹ Hrant Dink, Define Tarifi, Agos, 28 Şubat 2000, no 203.

² Usul Hakkında, Agos, 10 Haziran 2005, no 480.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

PROF. DR. GÜLAY BARBAROSOĞLU

Değerli konuklar, sevgili meslektaşlarım,

Hrant Dink'in öldürülmesinin üzerinden neredeyse dokuz yıl geçti. Üniversitemiz her yıl, insan hakları konusunda uzmanlaşmış, dünyanın önde gelen bilim insanlarından bir konuşmacının davet edildiği etkinlikle Hrant Dink'i anmaya, anısını ve düşüncelerini canlı tutmaya çalışmaktadır. Buna ek olarak üniversitemizde Hrant Dink Vakfı'yla birlikte düzenlediğimiz bilimsel toplantılar kendimize yüklediğimiz bu görevin önemli bir vechesini oluşturmaktadır. Bundan tam iki yıl önce bu kapsamda düzenlenmiş olan "Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeniler" konulu toplantıyı açarken, bu girişimi "Hrant Dink'e olan vefa borcumuzla üniversitemizin bilimsel misyonunu mükemmel bir şekilde bir araya getiren bir fırsat" olarak gördüğümü söylemiştim.

Bu yıl gene Hrant Dink Vakfı'nın düzenlediği "Yok Edilen Medeniyet" başlıklı bilimsel toplantıya Boğaziçi Üniversitesi'nin ev sahipliği yapıyor olmasından ve bu kurumun rektörü olarak sizlere burada hitap etmekten çok büyük gurur ve mutluluk duyuyorum. Bu girişimi daha da cesaretlendirici kılan, aramıza İstanbul'un iki üniversitesinin daha katılmış olmasıdır. Bu anlamda, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi'nin değerli rektörlerini burada görmek, doğal olarak tam on yıl önce düzenlenmiş olan ve İmparatorluğun son yüzyılında Ermeni nüfusunu konu almış olan o önemli konferansı akla getirmektedir.

On yıldır kararlı ve tutarlı bir şekilde bilimi ve vicdanı siyaset ve ideolojinin önünde tutarak verilen bu çabanın yeni bir örneği "Yok Edilen Medeniyet: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Gayrimüslim Varlığı" konulu bilimsel toplantıdır.

Boğaziçi Üniversitesi rektörü olarak bu önemli toplantıyı açmaktan ve gerek konuşmacı, gerek dinleyici olarak burada hazır bulunanları ağırlamaktan büyük memnuniyet duyuyor, hepinize saygı ve sevgiyle hoş geldiniz diyorum. Toplantıya katılarak bizleri onurlandırdığınız için hepinize tek tek teşekkür ederim.

PROF. DR. NİHAT BERKER

Evet, Günaydın...

Bu kısa sözlerime hem büyük bir onur hem de büyük bir alçakgönüllülükle başlamak istiyorum. Bugün üzerimizde büyük bir yük var bence ve bu yükü taşımak için hem cesaret, hem keskin, açık bir bilinç, hem alçakgönüllülük, hem empati, hem pişmanlık, hem optimizm, evet bütün bunların sonuna optimizmi de getirmeliyiz... Hrant Dink böyle istiyordu bence, çok gerekli ve çok çalışmak lazım. Bugün işimiz zor diyoruz; fakat on yıl önce üç üniversitemizin de katılımıyla bu konferansı yapanların yüküyle karşılaştırsak onların yükü, onlara gereken cesaret çok daha fazlaydı. On yıl dedim, yüz yıl önce canlarını korumak için bir yol aramaya çalışan, medeniyetlerinin yıkıldığını gören Ermeniler ve başka azınlıklar için yük çok çok daha fazlaydı; onun yüzünden de hiç şikâyet etmeye hakkımız yok. Burada, dediğim gibi, bize düşen çok çalışma var; fakat akademisyenler olarak da bundan bir akademik rant çıkarmamamız lazım. Biz aramızda hep birbirimizle konuşuruz, hep sonunda kendimizi iyi hissederiz, ama burada kendi verdiğim bir dersten bir kelime çalarak iç içe ayrılıkları devam ettirmemeliyiz. Şu anda düşünmeliyiz kaç tanemiz, hangimiz kendi dar geçmişimizin, kültürümüzün dışında olan liselere gidiyoruz, öğrencilerle beraber oluyoruz, arkadaşlarımız var, düğünlere gidiyoruz, kiliselere, cem evlerine gidiyoruz, bunu düşünmeliyiz, bu önemsiz değil. Her günkü hayatta, her gün davranışlarımızdan iç içe ayrılıklar olduğu zaman da o sırada politik olarak, askeri bakımdan güçsüz olan kişilere yapılan zulme insan bakmamazlık edebiliyor onları tanımadıkça. Beraber çalışmak, beraber tanımak lazım.

Sözlerimi bitirirken, bence bir kalabalık bağırıp çağırırken, bir yeri yakmaya giderken, sloganlar atmak büyük bir cesaret değildir; fakat düşünüp de hem kendi geçmişini bilmek fakat geçmişte de yaptığın hatalara açığı gözle bakmak, şu anda yapılan hatalara açığı gözle bakmak belki de en büyük milliyetçilik odur, bunu da anlamak lazım.

Bu sözleri bitirirken yine hem Boğaziçi Üniversitesi'ne hem Bilgi Üniversitesi'ne hem Hrant Dink Vakfı'na yarattıkları bu ortam için çok teşekkür ediyorum. Bu devam edegelen bir çalışma olacak ve kaçınılmaz bir çalışmadır yani biz bir insanoğlu olarak yaşayıp kendi yüzümüze bakmak istiyorsak hepimiz buna katılmak, burada çalışmaya mecburuz.

Teşekkür ederim...

PROF. DR. MEHMET DURMAN

Sayın Rektörler, değerli meslektaşlarım ve sevgili konuklar,

Öncelikle toplumlarımız açısından son derece önemli olan bu etkinlikte siz değerli katılımcılar ile birlikte olmaktan büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek isterim. Davetleri için de organizasyon komitesine ve toplantıya ev sahipliğe yapan Boğaziçi Üniversitemize içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Yaklaşık on yıl önce, “İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları” başlıklı konferans İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Dolapdere Kampüsü’nde gerçekleştirilmişti.

2005 yılında Türkiye’nin bilim insanları ve entelektüelleri bu kadar önemli bir konuyu aralarında tartışmak ve ülkemizdeki bilgi birikimini değerlendirmek amacıyla yan yana gelmek istemişlerdi. Fakat, böyle bir konferansın yapılacağından duyurulmasından itibaren, bazı kesimler bu toplantıyı engellemek amacıyla adeta bütün güçlerini seferber ettiler. Bir kısım yayın organlarında ülkemizin üç seçkin üniversitesinin ortak çabasıyla düzenlenen bu akademik toplantı “Soykırım Konferansı” olarak adlandırılmış ve daha konferans toplanmadan önce kamuoyunda mahkûm edilmişti. Kısacası, küçük çapta bir kıyamet koparılmıştı.

Nitekim, 25 Mayıs 2005 tarihinde bu salonda yapılması planlanan toplantı, çeşitli siyasi ve idari baskılar sonucunda ertelendi. Ülkemizde ilk kez bir akademik içerikli toplantının yapılamamış olması, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki 3 Ekim 2005 tarihinde başlayacak olan müzakere sürecinin gündemine de gelmişti. Avrupa Birliği Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Oli Rehn’in sözcüsü “Türkiye’nin her konuyu komplekslerden arınmış ve sakin bir yaklaşımla tartışması gerektiğini” hatırlatmıştı.

2005 yılı yaz aylarında sürdürülen çeşitli temaslardan sonra, konferans, 24 Eylül tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde toplanabildi. Konferansın açılışında, dönemin Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül’ün “iyi dileklerini” sunduğu mesajı da okunmuştu.

O günlerde, bendeniz Sakarya Üniversitesi’nin rektörlüğünü yürütüyordum. Sıkı güvenlik tedbirleri altında toplanan konferansa gelen rahmetli Prof. Dr. Erdal İnönü’nün kampüs dışındaki bir grup tarafından protesto edilmesini televizyondan üzülerek izlediğimi dün gibi hatırlıyorum.

Bu ülkenin üniversiteleri ve öğretim üyeleri, her türlü baskıya rağmen bu konferansı gerçekleştirerek akademik özgürlüklerine sahip

çıktılar ve bir demokrasi dersi verdiler. Yaşanan tüm zorluklara rağmen, söz konusu konferans bir ‘buzkıran’ işlevi görmüş ve ülkemizde bu konuların serinkanlılıkla tartışılmasında bir dönüm noktası olmuştu. Nitekim, ertesi günkü *Radikal* gazetesinin başlığı şöyleydi: “Konferansta ‘soykırım’ bile denildi, dünya hâlâ dönüyor, Türkiye hâlâ yerinde duruyor!”

Konferansın belki de en duygu yüklü konuşmasını Hrant Dink yapmıştı ve sözlerini şöyle bitirmişti: “Evet, biz Ermenilerin bu topraklarda gözü var, çünkü kökümüz burada. Ama merak etmeyin; bu toprakları alıp gitmek için değil, bu toprakların gelip dibine girmek için.”

Bu konuşmanın yapıldığı tarihten yaklaşık on altı ay sonra, içimizi yakan bir haber aldık. Bu anlamlı sözleri söyleyen Hrant Dink, 19 Ocak 2007 günü alçakça bir cinayete kurban gitti. On binlerce kişinin katıldığı bir törenle kendisi toprağa verildi. Bu güzel insanın ismini taşıyan ve vizyonunu hayata geçirmeye çalışan Hrant Dink Vakfı da aynı yıl kuruldu. Ve her yıl düzenlediği akademik toplantılarla, sosyal sorumluluk projeleri ve yayınlarıyla, entelektüel hayatımızda önemli bir yer tutuyor.

Geçtiğimiz on yılda, eskilerin deyiimiyle, köprülerin altından çok sular aktı. Bu tip konferansların yapılmasını engellemek için örgütlü bir çaba içine girenlerin sesleri artık pek duyulmuyor. Özellikle, 2015 yılı içinde yapılan toplantı ve anma törenlerine göz attığımız zaman, ülkemizde evvelden gerginlik yaratan konuların soğukkanlılıkla tartışılmasında ciddi mesafeler katettiğimizi rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu yılki toplantının konusunu, Hrank Dink Vakfı, “Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Gayrimüslim Varlığı” olarak belirlemiştir. Konferans programına dün göz attım. Aslında, bizler bugün gayrimüslimlerin yokluğunu ve bu yokluğun ülkemizde yarattığı toplumsal ve ekonomik sonuçları konuşacağız galiba. Evet, bir zamanlar ‘var olanların’ yokluğunun yarattığı ‘boşluğu’ da konuşacağız.

Benim bilebildiğim kadarıyla, Osmanlı’nın 1906 yılında yaptırdığı nüfus sayımına göre, bugünkü Türkiye coğrafyası esas alındığında nüfusun yüzde 20’sini gayrimüslimler oluşturuyordu. Bu oran, Cumhuriyet yönetiminin 1927 yılında yaptırdığı ilk nüfus sayımında yüzde 2,5’e düşmüştü. Şimdi ise bu oranın binde bir civarında olduğu tahmin ediliyor.

Yâni bir zamanlar, hayali bir Osmanlı sokağında yürüyen her beş kişiden biri gayrimüslim iken, Cumhuriyet Türkiye’sinde bu sayı 40’ta bire düşmüştü. Hayali sokak fiziki olarak aynı kalmış olsa bile (ki o da şüpheli!) vatandaş profilimiz değişmiş, zenginliğimiz kaybolmuş.

1915 Ermeni tehciri ve 1922-24 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile yüzyıllar boyunca şekillenmiş olan toplumsal işbölümü yıkılmış. Sadece, mal mülk ve zenginlik değil insani sermayemiz ve kültürel zenginliğimiz de yok olmuş.

Evet, belki önümüzdeki iki günde bu salonda hüznü, yüreğimizi dağlayan ve içimizi acıtan hikâyeler dile getirilecek. Ama akademisyen olarak bizlerin, içinde yaşadığımız topluma karşı duyduğumuz sorumluluk duygusu artık bu konuların akademik bir üslup ve her türlü düşünceye saygı göstererek tartışılmasını gerektiriyor. Ülkemiz, her yıl 24 Nisan'da ABD Kongresi soykırımını tanıyacak mı tedirginliğinden kurtulmalıdır. Bizlerin tarihi iyi incelemesi gerekiyor; yaşanan acı olaylar her iki toplumda derin yaralar açmıştır. Bundan sonra önemli ve değerli olan tekrar bir araya gelebilmektir. Bunun başarılabilmesi için de bu ayrışmadan çıkar sağlayanların dışında hiçbir engelin olmadığını düşünüyorum.

Dile getirmek bizlere acı verse de, artık bazı meseleleri halının altına süpüremeyiz.

Sözlerimi şair Murathan Mungan'ın bir dizesi ile bitirmek istiyorum: “Acı veriyorsa geçmiş; geçmemiş demektir!”

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyor, sonuçları toplumlarımıza ışık tutan başarılı bir toplantı olmasını diliyorum ve saygılarımı sunuyorum.